

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Социални дейности

Том 114–115

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Social work

Volume 114–115

ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ В СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

АЛЕКСАНДРИНА КИСЬОВА*

***Резюме.** Целта на студията е да се проследи етапното, историческо развитие на социалното предприемачество. Основните аспекти са икономическите и социалните предпоставки за неговото зараждане и социалните иновации – кооперативното дело, дарителството и социалната отговорност, които предшестват дейността на социалното предприятие, както и съвременните тенденции и законовата рамка в няколко европейски държави. Главната задача е да се открият неговите характеристики, развивали се през годините чрез други социални иновации, които са в основата на съвременното схващане за социално предприятие.*

***Ключови думи:** социална икономика, социално предприемачество, кооперативно дело, дарителство, социална отговорност, целеви групи, хора в неравностойно положение*

* Имейл: aalexkisiova@gmail.com

HISTORICAL DEVELOPMENT AND CURRENT TRENDS IN SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Aleksandrina Kisiova

***Abstract.** The aim of the study is to trace the staged, historical development of social entrepreneurship. The main aspects are the economic and social preconditions for its origin and social innovations - cooperative work, donations and social responsibility, which precede the activities of the social enterprise, as well as current trends and the legal framework in several European countries. The main task is to highlight its characteristics, developed over the years through other social innovations that are at the heart of the modern concept of social enterprise.*

***Key words:** social economy, social entrepreneurship, cooperative work, donations, social responsibility, target groups, disadvantaged people*

Традиционното възприятие за предприемачеството е създаването на финансов печалба чрез производство, предлагане на определени услуги или стоки. През годините грижата за хората в неравностойно положение е оставена изцяло на местните и националните власти, неправителствените (НПО) и благотворителните организации. Отдавна е нарушен балансът между бизнеса и интересите на обществото. От една страна, се явява все по-засилващата се конкуренция в частния сектор. Предлагането на стоки и услуги става все по-разнообразно и изискванията към персонала стават все по-неизпълними. Големите производства все повече замърсяват околната среда, което влияе негативно на здравето на цялото общество.

От друга страна, социалните проблеми стават все повече, а става ясно, че държавният бюджет или донорските средства на НПО стават все по-недостатъчни за решаването им.

Осъзнаването на тези факти довежда до необходимостта от подпомагане на хората в неравностойно положение чрез въвличането им в трудов процес. Резултат от тази необходимост е социалното предприемачество, което, от една страна, предлага т.нар. защитена заетост на уязвими хора, а от друга – генерира приход, който гарантира заплащането на работещите.

В наши дни се формират и развиват с бързи темпове нови социални предизвикателства. Свидетели сме на растящи неравенства „бедни–богати“, динамични климатични промени, религиозна дискриминация, тероризъм и конфликти.

Социалната икономика е събирателно понятие, с което се акцентира върху прекия социален ефект от дейността на предприятия и/или организации, които са учредени със социална цел и целенасочено организират своята дейност, за да постигат такъв резултат. Социалната икономика е едновременно част от реалната икономика и част от гражданското общество, в която физически и/или юридически лица, сдружения на доброволци или други

организиран субект осъществяват стопанска дейност в обществена полза и реинвестират печалба за постигане на социални цели.

Социалното предприемачество като концепция стана популярно в средата на XX в. с книгата на Х. Боуен (1953) „Социална отговорност на бизнеса“, но идеята може да бъде проследена преди няколко века в традицията на религиозните организации за братство и социалност, кооперативното движение и благотворителните начинания.

Примери за социални иновации, допринасящи за постигане на целите и благо на обществото, са: първото училище за медицински сестри (Флорънс Найтингейл), кооперативното движение (Робър Оунен), движението за подаръци в Индия (Виноба Бхаве) и иновативната методика на преподаване и обучение, насочена към справяне с деца с различни познавателни способности, включително психични заболявания (Мария Монтесори) (Alter, K., 2006).

Социалното предприятие се опитва както да осигури заетост на хора от уязвимите групи, така и да генерира печалба, която да бъде използвана за реализирането на социални услуги. Так,а от една страна, хора, които нямат възможност да се реализират на пазара на труда биват приобщени в извършването на трудова дейност, а от друга, средствата за социалните услуги биват спестени от държавния бюджет (Gustav, S., 1967).

Неговите принципи, методи и организационни модели продължават да се развиват, отразявайки развитието на технологиите, и да се справят с все повече и повече уязвими групи хора, социални и екологични предизвикателства.

От началото на 80-те години на миналия век въпросите, свързани със социалните предприятия, придобиват особена популярност, практико-приложна, както и научна значимост. От половин век насам интересът към тях все повече нараства и те са обект на академични изследвания, стават част от образованието, превръщат се във фактори, които влияят на социалната и икономическата политика (Chahine, T., 2016).

„В по-общ план, формирането и развитието на социалните предприятия са следствие на дълбоки социални, демографски, културни, глобални, обществени промени. В по-тесен смисъл социалните предприятия търсят решения на проблема с безработицата, социалното неравенство, бедността, здравеопазването и социалните грижи“ (пак там).

От съществено значение са проучванията на различните предпоставки за нарастващата нужда от социалните предприятия. Тези предпоставки са заложени в устоите на всяка държава и най-вече в социалните и икономическите политики. Все по-задълбочените проучвания водят до все по-обогатяващо и развиващо се познание за социалните предприятия. В научната литература вече са налице актуалните въпроси за същността, разнообразието и мащаба на социалното предприемачество. Обръща се съществено внимание и на критериите за оценка и мониторинг на техните постижения. Темата е все по-об-

съждана и дебатите дават основание да се мисли, че важноста на социалните предприятия е основополагаща за социалните науки.

Историческо развитие и концепция за социалните предприятия

През 1978 г. в Йоркшир, Великобритания, е създадено Движението за обща индустриална собственост – *Industrial Common Ownership Movements (ICOM)*. През 1981 г. Фреер Сприкли (Freer Spreckley), водещ интелектуалец на това движение, за първи път дефинира и структурира съдържанието на социалното предприятие и предлага научно обоснован метод за неговото „демократично управление“ (Tangirala, H., 1981: 204).

В един от своите трудове, а именно „Социалният одит – инструмент за управление за съвместна работа“, Сприкли дефинира социалното предприятие като предприятие, основано на изпълнението на социални цели и тяхното обективно измерване. Базовият принцип на Сприкли (*Triple Bottom Line*): финансова стабилност, социално благо и отговорност към обкръжаваща среда, формира основополагащите идеи на съвременното социално предприятие. За краткост, този принцип се обозначава често в научните и практическите изследвания като „принцип на триединството“ (пак там).

Дефинираното, в края на ХХ в., предприятие във Великобритания не е случайно събитие. Продукт е на капитализма и на неговия крайъгълен камък – предприемчивостта. То е израз на т.нар. ценности на Тачеризма от началото на 80-те години на миналия век, които са иновативност, въображение, находчивост, прагматизъм, готовност за поемане на риск – категории, присъщи на индивидуализма и създаващи богатството. Социалният елемент в идеологическата концепция на Маргарет Тачър, основополагащ при формирането на базовата концепция за социалното предприятие на Сприкли, се формира на границата между натрупването на богатството и неговото използване, т.е. границата между общественото и личното благо (Тачър, М., 2002: 432–450; Шарп, П., 1998: 256–257).

Социалното предприятие е като естествено продължение на стремежа на световното общество да си помогне. В по-тесен смисъл това е нуждата да се намерят решения на социалните проблеми и да се обърне внимание на важните, за обществото, теми.

През 80-те години широк интерес представлява дебатът, който обхваща определени страни в Европа и части от Америка. Това е дебатът за личното и общественото благополучие. Той привлича вниманието на учени, политици, общественици, практики към институционализиране на норми, правила, процедури за повече социална справедливост, за нови жизнени стандарти, за нараване на общественото благосъстояние, за опазване на околната среда и др.

„Целта на заинтересованите страни била да бъдат променени моралните устои, да бъдат изменени социалните и икономическите практики и политики. Необходимо било да бъдат апробирани нови, по-подходящи за новото време“ (Monzón, J., 2012).

Този дебат има дълга предистория в икономическата сфера. През XIX в. например Адам Смит определя пазара, мотивиран от егоизъм, като най-важното средство за задоволяване на нуждите на човечеството. От другата страна, той нарича алтруизма – основа на добродетелта, „съвършенството на човешката същност“. По този път Смит издига идеята, че всеки преследва собствения си интерес, било то социален или икономически, за да бъдат задоволени интересите на всички (Smith, A., 2000: 27).

Темата за противопоставянето на обществения и личния интерес е позната още от древността в трудовете на древногръцките мислители – Сократ, Платон и Аристотел. През годините тя е предмет на трудове на изследователи и представители на различни социални дисциплини – философи, теолози, антрополози, социолози и др. В последствие дебатът провокира изследванията на редица представители на ранната модерна философска епоха като Джон Люк, Рене Декарт, Жан-Жак Русо. През XIX в. учени и видни общественици, сред които Джон Стюард Мил, Карл Маркс и Фридрих Енгелс, обогатяват концепцията със своите идейни схващания. През XX в. дебатът провокира интереса на учени, социолози и теолози като например Жан Порт Сартр и Дейвид Люис (Кинг, П., 2004).

„По време на индустриалната революция (XIX–XX век) този дебат е сериозно засегнат и намира своето практическо проявление в икономиките предприятия на някои страни в Европа и в отделни щати в САЩ. Проявява се в социално отговорни инициативи, иновативни модели на производства и управление. През този период най-отчетливо се вижда, че социалният аспект на трудовете правоотношения се усъвършенства. Тогава се формират и работнически кооперации и различни видове социални услуги (домове за стари хора и др.) Тези нови, за това време, институционални структури са основата на корпоративната социална отговорност, която се явява една от предшестващите концепции на социално предприятие и на някои от неговите основополагащи принципи“ (пак там).

Въпреки продължителното присъствие на дебата за общественото и личното благо чак през 80-те години на XX в. социалното предприятие придобива нови роли и функции за обществото – то се превръща в неразделна част от формирането на социални, икономически, публични политики. Именно тогава социалното предприятие легитимира и утвърждава в практиката нови социални правила и принципи на развитие и управление, а точно те са в същината на съвременната социална икономика.

Еволюция на концепцията за социалните предприятия

Проучванията и проследяването на произхода на социалното предприятие и социално-икономическите традиции водят до XIX в. Съществуващите предшественици (социалната отговорност, дарителството и корпоративното дело) позволяват да се проучат важни фактори за формирането и развитието на съвременното социално предприятие. Те са свързани с утвърдените практики в областта на социалната отговорност, дарителството и корпоративното дело (фиг. 1).

Явяват се основополагащи за знанията, които имаме днес за социалното предприятие, и допринасят за разбирането на неговите принципи – социалната мисия, автономността, демократичното управление и др.

„Практики в сферата на кооперативното дело, дарителството и социалната отговорност са се прилагали в продължение на много години от различни пионери в областта. Те са най-големият ни източник за произхода и историята на развитие на съвременното социално предприятие. Дават отвори на въпросите защо точно в тези страни – Великобритания и САЩ, се е зародила тази концепция, как и защо е създадено социалното предприятие и какво би предизвикало неговото бъдещо развитие“ (William, J., 2007: 56–67).

Кооперативно дело

Първите кооперативни форми се зараждат в Англия през XVII в. По това време хората, обработващи земята, стигат до консенсус, че всеки има глас и право при разпределяне на печалбата. Това е първообразът на установяване на кооперативна форма за организация на труда, социални и търговски ценности. Липсващото звено се оказва установяването на определена форма на собственост върху земята. Поради тази причина, според анализатори, моделът не просъществува дълго във времето (пак там).

Достойнствата и пропуските на кооперативното дело водят до създаването на първото институционализирано кооперативно социално предприятие през 1880 г. във Великобритания. То трябва да постига търговските цели, но и да развива общността на мелничарското производство. Благодарение на него кооперативното дело придобива голяма популярност през XVIII и особено през XIX в. Установява се „общество на кооперативите“. Чрез него се развиват идеите за демокрацията, различни форми за организация на обществото, за обединена собственост на земята и средствата, вложени в производството. Тези промени се наблюдават първо в Англия, но се разпространяват и по света. През XIX в. кооперативите стават неконкурентоспособни и се трансформират в държавен инструмент за управление (пак там).

„Фреер Сприкли, за да предотврати тези събития, през 1987 г. създава концепцията на съвременното социално предприятие и практиките на кооперативната дейност. Тя включва принципите на едни от най-ранните кооперативни форми, но съдържа и доста съвременен модел на функциониране, управление и отношение за запазване на околната среда, останал в историята като т.нар. троен основополагащ принцип¹“ (Barilli, F., 2014).

В началото на XX в. кооперативите са формата на съвременното социално предприятие. Успешен и популярен в икономическата литература пример за това е т.нар. модел на Мандрагон. Той е създаден през 1956 г. в района на Баските, Испания, в малък град, пострадал от масовата безработица след Испанска гражданска война. Основан е от петима инженери в сферата на производство на петролни лампи и готварски уреди. През 1959 г. към кооператива се създава Работническа банка и Кредитен съюз, които позволяват на членовете – собственици на кооператива, достъп до финансови услуги – средства за финансиране на нови кооперативни начинания. За последните десет години глобалното социално предприятие генерира печалби средно от 5,0 милиарда долара годишно. Към 2020 г. МСС (<https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/>) включва 120 микрокооперативи, които предоставят трайна заетост на 42 хил. работници – собственици. Това е глобална социална иновация, която създава над 40 училища, университети, специализирани болници, детски градини и пр. (Larrañaga, J., 1998).

¹ „Единственият“ основополагащ принцип включва само финансовата доходност на предприятието. „Двойният“ основополагащ принцип се сформира на база на финансовата доходност и на социалния принос за развитие на обществото. От своя страна „тройният“ основополагащ принцип интегрира към посочените по-горе елементи и принос към опазване на околната среда. „3 Ps“ „трите пета“ са: хора, печалба и планета (People, Profit, Planet). „Четириединият“ принцип приобщава към другите принципи културното измерение и въздействие.

История на дарителството

За разлика от Европа в Америка първата форма на социално предприемачество се явява дарителството – донорство или филантропство. (Amar, B., 2005: 28–54). Макар че по своята същност дарителството се различава по своя характер от социалното предприемачество, поради своя пасивен елемент, то се явява негов предшественик.

Поради загуба на директно финансиране от страна на щатските правителства в САЩ големи дарителски компании започват да търсят решения и излизат да оперират на пазара чрез реализиране на обучения за рискови групи и доставка на социални услуги.

„Зараждането на тази форма на дарителство води началото си от фирми или организации, които са натрупали икономически капитал и вливат част от него в социалната сфера. Филантропските социални модели се характеризират с инвестирането на средства в различни социални каузи и до голяма степен в опазването на околната среда“ (Gillwald, K., 2012: 34–50).

От първите и най-популярни в наши дни модели, основоположници на съвременното социално предприятие, е този на Карнеги (Carnegie model).

В края на XIX в. той основава първите дарителски организации. Те функционирали в полза на университети, болници, паркове, библиотеки, църкви и други обществено значими институции. Карнеги насочва разпределянето на средства към образованието, околната среда и религията – социално значими аспекти за обществото. Със своя пример той поставя началото на идеята за дарителство в помощ на цялото общество (Carnegie Model-Organization Theory and Design-Handouts, Lecture notes for Organization Theory and Design).

Друг популярен модел за дарителство е създаден от Уилям Норис (William Norris) през 60-те години на XX в. През 1967 г. той основава своя компания – Control Data Corporation, и поставя основите на социалното предприятие в рамките на бизнеса. Неговата революционна идея се изразява в превръщането на незадоволените социални нужди на обществото в нови ниши на пазара. Той предлага иновативни решения за ремонти и обновяване на градски квартали, подкрепя и влага средства в създаването на алтернативни източници за електроенергия, безплатно образование за деца от уязвими социални групи (Reports of the Commissioners Appointed in Pursuance of Acts of parliament, Том 33).

„През осемдесетте години се сформира, известния като „мозъчен тръст“ модел от изследователите Питър Дракър и Днож Кенет Гълбрайт. Той има за цел популяризирането на социалните и предприемаческите идеи на Норис. В днешни дни връзката между филантропията и социалното предприемачество е много силна“ (Conference, 2017).

Професор Грегори Дийс (Gregory Dees), който е основател на Център за социални иновации в университета в Станфорд, определя: „Социалните предприемачи са филантропи. Идеята за ползване на силите на пазара за социални

подобрения не е нова. Новият момент е ентузиазмът, с който предприемачеството се превръща в интегрален елемент при създаването на трайна социална промяна“ (Dees, G., 2007).

Освен проучванията на Дийс, други изследователи по света доказват, че съществуват множество бариери пред социалния пазар. Това предполага съвременните филантропи да мислят по посока на нови модели и иновации в областта. Преодоляването на социалните проблеми изисква пренасочване на държавни капитали и частни ресурси към хората от уязвимите групи, за да бъдат подпомагани и въвличани в социални и предприемачески начинания (Mair, J., 2002).

Социална отговорност

Идеите и практиката на социалната отговорност имат дълга история в икономическата и социалната сфера. Различни са мненията в литературата за произхода на термина, съществуват многобройни интерпретации, които не са еднозначни.

През годините концепцията се обогатява от изследователите в тази област, които допринасят с различни доводи, доказателства и примери. В исторически план темата за социалната отговорност се асоциира първоначално с т.нар. рационално-икономическа концепция, спорд която основната роля на предприятието е финансовата печалба, а не социалната значимост. Тази концепция не отговаря на потребностите на обществото и се трансформира и обогатява, като включва в себе си и идеята отговорност и справедлива подялба на печалбата. Тази радикална промяна се налага и от историческото развитие на принципите и нормите на новите кооперации. Най-вече резултат дават обществените дебати за социалната отговорност. Тази тема е актуална и до днес със съвременните схващания за термина (Нарлева, К., 2011).

През XX в. се открояват ясно две противоречащи си тенденции в тази насока. Първата група научни, но и прагматично ориентирани схващания, разглеждат социалната отговорност по-общо. Идеята е за подпомагане на обществото за постигане на глобални цели – устойчиво развитие, намаляване на бедността, опазване на околната среда, здравеопазване, безопасност на труда и др. С тези схващания за социалната отговорност тя лесно би могла да се разглежда като сходна със схващанията за социалните предприятия, от гледна точка на цели и приоритети. Другото съвременно схващане за социалната отговорност се асоциира с постигането на прикрити цели и приоритети и дали чрез нея се постигат действително социални цели и се решават екологични проблеми в полза на обществото (пак там).

Това интерпретиране на социалната отговорност поставя под съмнение чистотата на намеренията на предприемачите. Стават ли злоупотреби във вътрешните равнища на организациите, свързани с привидни за обществото чисти идеи и подбуди?

Наред с тези съмнения в съвременното общество все повече нараства необходимостта от социалната отговорност поради застаряващото население, задълбочаващо се неравенство в обществото и климатичните промени. А тези обществени проблеми изискват адекватна визия от страна на компаниите.

Съвременни тенденции

Англия

В Англия още през 2005 г. се узаконяват всички социални предприятия и те се радват на голяма подкрепа – финансова и институционална – от държавата и обществото.

„Социалното предприемачество се счита за един от най-работещите механизми за социално включване за хората в неравностойно положение. Тези предприятия се радват на широка популярност и заради своята социална насоченост голяма част от обществото ги подкрепя“ (Spear, R., 2005).

Законодателството е приело много ясна и кратка дефиниция на социалното предприятие, което гласи: „търговец, извършващ стопанска дейност със социална цел“ (пак там).

С цел популяризирането на дейността на социалното предприемачество в Обединеното кралство се създават множество програми и организират курсове с цел финансирането им. До скоро такива програми се предлагаха и от ЕС до прекратяване на членството (2020).

От задължителните условия, за да може едно предприятие да е социално, е печалбата да се инвестира в социални услуги или в общността. В Англия документът, който регламентира дейността на социалните предприятия, е законът относно дружествата с ограничена отговорност в интерес на общността².

Действащото законодателство дава възможност за регистриране по две различни организационни форми. Първата възможност е като юридическо лице, а другата – колективни сдружения.

Днес всички социални предприятия, започнали дейността си като доброволчески организации, са пререгистрирани като търговски. „Социалните предприемачи избират организационната форма, която е най-подходяща да обслужва основните им цели и ценности. Изборът е свързан най-вече с вида на целевата група, която подпомагат. Често срещан е моделът на регистриране на повече от едно юридически лица с цел намаляване на данъците“ (Spear, R., 2005).

² Законът относно дружествата с ограничена отговорност в интерес на общността (Companies (Audit, Investigations and Community Enterprise) Act), в сила от 2005 г., въвежда нов тип юридическо лице за целите на социалното предприятие, но не изключва възможността и друг вид организации да извършват социално предприемачество.

Поради липсата на изрично изброяване в закона на правноорганизационните форми, които могат да бъдат социални предприятия, в рамките на Правителствената стратегия за социалните предприятия е осъществено социологическо проучване, в което интервюираните организации са подбрани по два основни критерия, определящи ги според стратегията като социални предприятия – организацията да има някакъв приход от стопанска дейност (или да възнамерява да придобие такъв до края на следващата година), и целите ѝ да са в полза на общността, социални или природозащитни. Целта на проучването е да се изследва каква е правната форма на предприятията и какъв е статутът им³ (What do changes in the Social Value Act mean for social entrepreneurs? 2021).

Най-голяма част от социалните предприятия (69%) са се регистрирали като търговски дружества с ограничена отговорност (company limited by guarantee), а само 10% като търговско дружество с ограничена отговорност чрез акции (company limited by shares). Отново 10% – взаимоспомагателна каса кооперация или индустриално и благоразумно общество (industrial and provident society). Във връзка с определянето на статута си участвалите в проучването социални предприятия се определят като благотворителна организация (charity), нестопанска организация (not-for-profit) и организация от доброволческия сектор (voluntary organization). Огромна част от организациите, причисляващи се към доброволческия сектор или организации с нестопанска цел, които са с признат статут на благотворителна Тези организации се грижат за благополучието на цялото общество чрез подпомагане на хората в неравностойно положение.

В страна като Англия статутът на благотворителна организация дава много икономически облекчения. Печалбата от стопанската дейност на предприятието не се облага с корпоративен данък, разбира се, ако тя е ползвана само за постигане на социални цели. Друго важно условие е предметът на дейността на предприятието да е близък с този на благотворителните – социални цели. В Обединеното кралство съществува възможността фирма/организация да намали корпоративния си данък чрез дарение за благотворителност. Също така благотворителните организации ползват облекчение в размер на 80% от стойността на сумата, която дължат за ползването на бизнес сгради (rate relief) (пак там).

Благотворителните организации трябва да отговарят на много важни условия, за да придобият такъв статут. Одобрението се дава от създадена за целта Комисия на благотворителните организации. Едно от най-важните условия

³ В Англия няма пречка нестопански (not-for-profit) или благотворителни организации (charity) да извършват стопанска дейност стига да отговарят на съответните критерии, предвидени в нормативен акт (както е в случая на „charity“) или наложени трайно в публичното пространство от правната теория и практика.

е имуществото, което има благотворителната организация, да е изцяло в полза на хората от рисковата група (пак там).

Правният режим, приет в Англия, е благоприятен за създаването и развитието на социални предприятия не само заради икономическите облекчения, но и заради сериозната подкрепа на обществото. Това е предпоставка за регистрирането на все повече благотворителни организации, които да се занимават с предоставяне на социални услуги.

Изложените твърдения не целят отъждествяване на благотворителна организация и социално предприятие, а да се акцентира, че голяма част от този вид предприятия се създават към организации за социални услуги (НПО).

Специално за развитието на социалното предприемачество в Англия е приет Закон на дружествата с ограничена отговорност в интерес на общността (community interest company). Неговата цел е да се увеличи спектърът от съществуващите видове организации, които да имат възможността да се определят и като социални. Социалните предприятия обединяват в себе си бизнес потенциал и ефективна помощ за хората в неравностойно положение и околната среда (Korchak, J., 2018).

По смисъла на Закона социалните предприемачи могат да избират между две подразделения – с ограничена чрез акции или гаранция отговорност. Важен показател за социалното предприятие е прозрачността на средствата и подробната отчетност. От тази отчетност трябва да е видна ползата за обществото. Членовете на предприятието не могат да разпределят спечеленото между тях, освен в частни случаи, предвидени в нормативните актове. Законодателството е предвидило иновативен начин за упражняване на контрол върху организацията чрез тест, който периодично да установява интересите на общността или по-скоро дали мисията и целите на предприятието са в полза на обществото. Съществува изискване, според което директорите на такива предприятия веднъж годишно да представят доклад в две части – финансов за изразходените средства и социален, който съдържа всички дейности, допринесли за обществото и в частност целевите групи, на които те помагат (пак там).

Освен този доклад се назначава и регулатор на дейността, който има следните функции:

- има право да извършва проверки на дейността на ДООИО;
- може със заповед да разпорежи годишните счетоводни отчети на едно ДООИО да бъдат проверявани от сертифициран одитор, назначен от регулатора. В този случай разноските по одита се поемат от регулатора;
- може със заповед да назначи директор на ДООИО. Регулаторът може да назначи всяко лице, което сметне за подходящо, да изпълнява функциите на директор, без да се съобразява с разпоредбите на меморандума или устройствения акт или решение на Общото събрание на дружеството, като това лице е без значение дали е част от персонала, подчинен на регулатора, или е член/акционер

на дружеството. Директор, назначен по този начин, не може да бъде освобождаван от дружеството, но може да бъде освободен от Регулатора по всяко време;

- издава указания или по друг начин осигурява съдействие по всички въпроси, засягащи дружествата в интерес на общността.

Във връзка със създаването на регулатора законът предвижда и още един специален орган – длъжностно лице по жалбите (Appeal Officer). Това лице се назначава от Държавния секретар. Функциите му са свързани с решаване на спорове, срещу решения и заповеди на регулатора, предвидени в закона и в други нормативни актове.

Длъжностно лице по жалбите има три групи правомощия:

- 1) да отхвърли жалбата;
- 2) да удовлетвори жалбата;
- 3) да върне въпроса на регулатора за допълнително разглеждане (пак там).

Разнообразието от дейности, които могат да извършват социалните предприятия в Англия, е голямо. Независимо под каква законова рамка са създадени, те трябва да бъдат с една точна и ясна мисия – постигане на социални цели. Традиционните цели на едно социално предприятие са осъществяването на социални мисии – социализация, включване на хората в неравностойно положение в пазара на труда, предоставяне на различни социални услуги, но и опазване на околната среда, рециклиране, производство на стоки с ниско ниво на замърсяване на околната среда. За социални предприятия се смятат и такива, които извършват дейности в полза на възстановяване и развитие на местни общности. Пример за това са облагородяване на запустели райони, обработване на земеделски площи и др. (пак там).

Според социологическото проучване на Bank of England социалните предприятия функционират във всички сфери на икономиката. (Национална банка Великобритания). Основните сектори, в които извършват дейност социалните предприятия, са образование и защита на природата, рециклиране, грижи за възрастни хора и хора с увреждания, професионално обучение, грижи за деца, медии/изкуства, търговия на дребно, както и в областта на информационните технологии, консултантска дейност, отдаване под наем, кетъринг, транспорт, дизайн, печат. От това изследване става ясно в колко много сфери на бизнес можем да открием примери за успешна социално предприемаческа дейност (пак там).

✓ *Финансиране на социалните предприятия в Англия*

Темата за финансирането е изключително актуална в съвременното общество. За всички е ясно, че една дейност, без да бъде финансирана, не би имала същия мащаб и успех. Една организация, която е създадена да бъде благотворителна по смисъла на закона, трябва да влага всичките си средства в целевата група или по-общо, в мисията си.

В голямата си част тези организации имат определен капацитет, който пряко зависи от финансирането, броя и разнообразието от специалисти, които са наети, и материалната база. Голяма част от организациите, с цел постигане на по-голям мащаб на подпомагащите дейности и въвличането в трудова дейност на по-голям процент от хората от уязвимите групи, се преобразуват в стопански и търсят алтернативи за допълнително финансиране на дейностите си.

Въпреки това Англия е една от страните, която има най-благоприятни възможности за финансиране – доскорошното членство в ЕС и дългогодишните традиции в организирането на дарителски кампании. Някои социални предприятия получават грантове от правителството, частния сектор и благотворителни фондации:

- Търговския и индустриален департамент има добре развита програма за бизнес грантове, по която могат да бъдат бенефициенти и социални предприятия.

- Заеми (loans), които могат да бъдат получени от банките и от финансови институции за подпомагане на местното развитие (community development finance institutions (CDFIs)). Последните отпускат заеми за развитие на изостанали в икономическо отношение райони и пазари (<https://en.wikipedia.org/>).

- Капиталово участие (Equity). Като особена форма на търговско дружество социалното предприятие в Англия има възможност да формира капитал и да привлича нови капиталовложения. В Англия дяловото участие в капитала (equity) е свързано с правото на съответния член/акционер да гласува, да участва в управлението, да има дял от печалбата.

В Англия съществуват няколко специализирани публични фондове, които финансират социални предприятия:

- Фондът за рисков капитал за подпомагане на местното развитие е специализиран фонд за рисков капитал, образуван и управляван с цел печалба, насочен към общности, в които липсват инвестиции (Community Development Venture Capital Fund).

- Общественият заемен фонд е финансова институция за подпомагане на местното развитие (Community Loan Fund).

- Местен инвестиционен фонд – общонационална финансова институция за местно развитие, която отпуска заеми на социални и обществени предприятия (Local Investment Fund (LIF)).

- Пациентски капитал – дългосрочно нисколихвено финансиране за развитие, при което част от инвестициите на вложителите се възвръщат под формата на социални облаги, а не толкова на финансов приход (Patient capital).

- Благотворителна банк – организация, в която хора могат да вложат средства, които се използват с благотворителна цел или в полза на социални предприятия. На социалните предприятия се отпускат средства като кредит, но не се даряват (Charity Bank).

Италия

Както в Англия, така и в Италия социалното предприемачество е широко разпространено и се ползва с широко обществено доверие. В тази насока в италианското законодателство са приети множество закони, които регламентират създаването и развитието на социалните предприятия през годините. В Италия социалните предприятия имат различна правноорганизационна форма от тази на останалите организации, предприятия и фирми. Дейността на социалните предприятия се узаконява под формата на социални кооперации (Borzaga, C., 2020).

✓ Правноорганизационна форма на социално предприятие в Италия

Правният режим на социални кооперации детайлно е уреден със Закон 381 от 1991 г. (*Disciplina delle cooperative sociali*).

В Италия още през 1980 г. се появяват фирми, които се опитват да интегрират в работния процес представители на социално уязвими групи. По това време действа Закон за подкрепа на хора с увреждания, но за съжаление прилагането на предвидените в него мерки е свързано с твърде бюрократични процедури. Практиката налага модели, различни от традиционните, като например „защитени цехове“. Новосъздадените предприятия избират да се регистрират като кооперации, но преди създаването на закона през 1991 г. не е съществувала законова рамка и тогавашните кооперации са се регистрирали като търговски дружества и са наемали хора от уязвимите групи (пак там).

Законът определя целта им да е насочена към постигането на резултати, които да имат принос за обществото, а именно социализация и интеграция на хората от уязвимите групи, като това става чрез предоставяне на социални, здравни и образователни услуги. Важна част от него определя и привличането на хора в неравностойно положение в труда в областите земеделие, индустрия, търговия и др. Задължително условие е в името на предприятието да е упоменато, че това е социална кооперация, за да е ясна неговата мисия (пак там).

Италианското правителство, със законодателен указ № 112 от 3.07.2017 г., приема нов регламент за категорията „социално предприятие“ („*impresa sociale*“ на италиански) (Legislative Decree, 2017).

По-късно законодателите предефинират характеристиките на новото социално предприятие с указ, приет от италианския съвет на министрите на 17.07.2018 г. Този указ има за цел да измени някои разпоредби на указ № 112, основно за разглеждане на тълкувателни въпроси, възникнали през първата му година. Това показва, от една страна, несигурността, която все още съществува относно социалното предприятие в Италия, и от друга страна, постоянните усилия за подобряване на регулацията. В съобщението на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите „Инициатива за социален биз-

нес“, прието на 25.10.2011 г., е упоменато, че: „Единният пазар се нуждае от нов, приобщаващ растеж, фокусиран върху заетостта за всички, подкрепящи нарастващото желание на европейците, тяхната работа, потребление, спестявания и инвестиции да бъдат по-тясно свързани и приведени в съответствие с „етичните“ и „социалните“ принципи“ (Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation, adopted on October 25, 2011, COM (2011), 682).

В това отношение Европейската комисия посочва, че социалните предприятия (и социалната икономика като цяло) показват висок капацитет за предоставяне на „иновативни отговори на настоящите икономически, социални и в някои случаи екологични предизвикателства чрез разработване на устойчиви програми за отваряне на повече работни места, социално включване, подобряване на местните социални услуги, териториално сближаване и др. (пак там).

Социалното предприятие е субект, който обединява два елемента, които обикновено се считат за противоречиви: търговска дейност и социални цели. Що се отнася до Италия, това „противоречие“ е силно подчертано в миналото както според учените, така и от съдебната практика. Правителствата на Англия и Италия смятали, че организации, преследващи социални цели, не е логично в същото време да извършват търговска дейност. Няколко учени обаче оспорват това становище, твърдейки, че на „чистите“ търговски дружества могат да разпределят нетна печалба. Напротив, организациите, които преследват социални цели, се характеризират с „ограничението позволение за разпределяне“ (т.е. не им е позволено – или е позволено само отчасти – да разпределят нетна печалба). Този аргумент ясно показва, че централната точка на социалните предприятия (и като цяло на организациите от третия сектор) е ограничението за преразпределение на нетната печалба. Фактът, че тези организации нямат право да разпределят нетна печалба, е ключовият аргумент за преодоляване на противоречието, че една организация може едновременно да извършва търговска дейност и да преследва социални цели. В днешно време това е утвърден принцип в Италия (Mancino, A., 2005).

Дебатът по този въпрос приключва едва през 2006 г., когато влиза в сила първият регламент за социалното предприятие (въпреки че този регламент има много недостатъци, е било полезно да се установи принципът, че търговската дейност и социалните цели могат да съществуват едновременно в рамките на една и съща организация) (пак там).

След изяснението на тези противоречия следва за спрем вниманието си на последния регламент на социалното предприятие, въведен през 2017 г.

На първо място, дефиницията: съгласно чл. 1 от Законодателния указ № 112 „социално предприятие“ може да бъде всяка организация (независимо от правната форма № 112 тя може да бъде сдружение или фондация, кооперативно дружество и дори търговско дружество), която извършва търговска

дейност, за да осъществява, главно и постоянно, „Граждански, солидарни или социално полезни цели“ (Legislative Decree July 3, 2017, no. 112, published in the Italian Official Journal of July 19, 2017, no. 167).

Печалбата, която организацията реализира чрез търговска дейност, се използва основно за преследване на социалните ѝ цели, изброени в подзаконовите актове. Регламентът от 2006 г. има твърде големи ограничения, свързани с разпределението на нетните печалби между акционерите на организацията, липсват каквито и да било данъчни облекчения и ограничава възможностите за набиране на допълнителни средства. Изброените ограничения отказват много от предприемачите да инвестират средства в социалните предприятия (пак там).

„От тези разяснения става ясно, че предприемачът не би могъл да се радва на печалбите на организацията и акционерите на дадена организация биха имали трудности при набирането на средства. И дори не е било заложено да има данъчни облекчения, които да компенсират тези недостатъци“ (Borzaga, С., 2017).

Много учени твърдят, че истинското предимство за предприемача би била възможността да се възползва от общественото доверие, което има социалното предприятие в обществото. Подобна „марка“ би повишила репутацията на организацията в очите на трети страни (клиенти, доставчици, други заинтересовани страни и т.н.). Опитът обаче показва, че това не е достатъчно. Следователно с новия регламент италианското правителство се стреми да отговори на нуждите на новите предприемачи и инвеститори. В него е въведен и нов данъчен режим, приложим за новото социално предприятие: от облагаемия доход се изключват само нетни печалби, които се реинвестират в корпоративния бизнес или в нетната стойност на социалното предприятие, докато нетните печалби, които се разпределят на акционерите, не се възползват от това благоприятно третиране (пак там).

Декретът, приет на 17.07.2018 г. от италианския съвет на министрите, уточнява, че разпределението на нетни печалби чрез безплатно увеличение на капитала (в рамките на вариацията на индекса, който измерва годишно цените за семейства на работници и служители, както е изчислено от Италианската статистическа агенция) не са изключени от облагаемия доход. Що се отнася до данъчния режим, заслужава да се отбележи, че са приети конкретни мерки за привличане на инвестиции в социални предприятия на „ранен етап“.

Инвеститорите на социалните предприятия, които са регистрирани преди не по-малко от 36 месеца, имат право на приспадане на данъка върху доходите в размер на 30% от инвестицията, която са направили в корпоративния капитал на социалното предприятие. Това облекчение се прилага само по отношение на тези инвестиции, направени след влизането в сила на законодателен указ № 112/2017 и при условие, че финансираното лице е придобило статут на социално предприятие за срок от 5 години. Последният указ от 2018 г. по-

сочва, че в случай на нарушение на данъчния режим министърът на труда може служебно да отстрани директора/управителя и одиторите на социалното предприятие и да ги замени със служебен комисар (Salatino, G., 2018).

Възможността предприемачите да се възползват от част от нетната печалба и фискалните ползи със сигурност е повишила привлекателността на социалното предприятие в очите на инвеститорите и предприемачите. Като се има предвид обаче, че социалното предприятие е включено в определението за организация с нестопанска цел, всяко социално предприятие ще се сблъска и с ключовия за всяка организация с нестопанска цел проблем: трудността при набирането на средства (пак там).

✓ Източници на финансиране на социалните предприятия в Италия

Източниците на финансиране на социалните предприятия обикновено включват самофинансиране, дарения и безвъзмездни средства от публични органи. В контекста на икономическа криза, в която се намира Италия, обичайните източници на финансиране са ограничени и следователно заинтересованите страни трябва да намерят нови начини за набиране на средства.

Италианското правителство, наясно с проблема с финансирането, въвежда специфични форми на финансиране на социалните предприятия. Указ № 112/2017 предвижда две нови мерки за социалните предприятия.

Първата се отнася до създаването на определени фондове за насърчаване и финансиране на социални предприятия. Тези фондове ще финансират проучвания и изследвания в областта на социалното предприемачество и специфични програми за развитие на социални предприятия. Средствата се генерират от вложения или от вноски от социални предприятия (които, макар и да не са задължени, имат право да разпределят част, която не надвишава 3% от годишната нетна печалба на такива фондове (пак там).

Втората мярка се отнася до възможността социалните предприятия да събират средства чрез портали за събиране на рисков капитал (т.нар. Краудфандинг). Тази мярка е нова за Италия и досега само на няколко вида компании е било позволено да набират средства по този начин (следователно чрез указ № 112 този нов начин на финансиране е разширен и върху социалните предприятия) (пак там).

В допълнение към горните две мерки заслужава да се спомене и една трета, която, макар и да не е включена в указа, е приета от италианското министерство на икономическото развитие през годините 201–2017 (следователно докато правителството работи по новото регулиране на социалните предприятия). Съгласно такива постановления социалните предприятия могат да кандидатстват – до изчерпване на съответния бюджет – за субсидирани заеми от Револвиращия фонд за поддържане на предприятия, за инвестиции (т.нар. FRI), за да изпълняват специфични инвестиционни планове, както и за не-

възвръщаеми безвъзмездни средства от Фонда за устойчив растеж. Общият размер на бюджета на тези фондове е 223 млн. евро (200 млн. евро за FRI и 23 млн. за Фонда за устойчив растеж) (Article 30, 2012).

В рамките на страната е създаден регистър на социалните кооперации, а чрез него социални структури на местно ниво могат информирани да насочват хората от уязвимите групи спрямо техните индивидуални потребности и желания. Разходите, които местната власт прави, за да подкрепи или популяризира дадено социално предприятие, са за сметка на местни финансови фондове. В Италия по-голямата част от социалните предприятия получават средства по държавни програми, което е естествен резултат от делегирането на социални, здравни и образователни услуги на организации от гражданския сектор. Освен финансирането от държавни програми социалните кооперации получават и субсидии, предназначени за обучение на хора в неравностойно положение, които се отпускат от местните власти. Друг източник на финансиране са даренията и, разбира се, продажбата или производството на продукция или предоставянето на определена услуга (Salatino, G., 2018).

Литва

Литва е много добър пример за развито законодателство, свързано със социалните предприятия, и една от малкото членки на Европейския съюз, които още през 2004 г. имат обособен закон, който да регламентира дейността на социалните предприятия. На 1.06.2004 г. Парламентът на Литва приема нов Закон за социалните предприятия, който влиза в сила на 19 юни същата година (Republic of Lithuania law on social enterprises). Законът въвежда нов вид юридическо лице – социално предприятие. Законът е преработен през 2011 г. поради промени, свързани с членството в Европейския съюз, но текстовете остават същите по отношение на регламент, цели на дейност, целеви групи. Според текста на закона социалното предприятие има за основна цел наемането на работа на хора от уязвимите социални групи – дългосрочно безработни, хора с увреждания (физически и психически) и др. Тяхната главна цел е да осигуряват работа на всички лица, които са неконкурентоспособни на пазара на труда (J. Mataitytė-Diržienė, V. Ališauskaitė, 2018).

В рамките на Литва социално предприятие може да бъде всяко юридическо лице, което отговаря на редица условия. Важно условие е наетите лица от целевите групи да бъдат не по-малко от 40% от всички наети в предприятието. Предмет на дейността да бъде развитие на професионални и социални умения на наетите лица. Законът упоменава и дейностите, които са изрично забранени да се извършват от социалното предприятие – например присвояване на печалба от управителния орган, услугата да не се предоставя срещу заплащане, обучението да е напълно безплатно за хората от целевите групи и др. Законът регламентира и целевите групи, които имат право да бъдат наемани в

социалното предприятие – безработни лица с трайни увреждания, независимо от групата инвалидност; дългосрочно безработни, които са регистрирани в бюрата по труда, но поради дадено причина не могат да си намерят работа повече от 2 години; лица, които до пенсия им остава не повече от 5 години и които в рамките на предходната година не са успели да си намерят работа; родител/настойник на дете до 8 години, който повече от 6 месеца не може да си намери работа; лица, претърпели наказание лишаване от свобода и в продължение на 6 месеца не могат да си намерят работа, регистрирани в бюрото по труда (пак там).

Хората, пенсионирани по болест, не е необходимо да са регистрирани в бюрата по труда. Условието за тях е да подадат документ, който удостоверява тяхната група инвалидност. Законът посочва, че работодателят (социалното предприятие) няма възможност да прекрати договора на човек с увреждане преди определения при постъпването му на работа срок, освен ако служителя няма сериозна вина.

✓ *Финансиране и насърчаване на социалните предприятия в Литва*

В Литва съществуват редица мерки за насърчаването на социалните предприятия. Пример за това са предвидените компенсации за наемане на хора с намалена трудоспособност и лица от рисковите групи. Законът предвижда социалното предприятие да получава частична компенсация под формата на заплати и осигурителни вноски за своите служители (Comparative Analysis of the Regulatory Framework for Social Enterprises. European Center for Not-for-Profit Law, 2015).

В случаите, когато наетите лица в социалното предприятие са предимно хора от първа или втора група инвалидност, компенсациите могат да достигнат до 60% от полагащото им се възнаграждение. Друг метод за насърчаването на социалните предприятия са полагащите се субсидии за разкриване на повече работни места, приспособяването на работните помещения за хора с увреждания и снабдяването с ресурси за работа. Предвидени са и друга група субсидии, които са за обучения и допълнителна квалификация на персонала. Законната рамка предвижда, ако бъде назначен човек с тежко увреждане, към него да бъде назначен и асистент, който да му помага. Неговото възнаграждение също се поема от местната власт (пак там).

Социалните предприятия получават субсидии за създаване на помещения за почивка, за пътни разноски (превоз на хората с физически увреждания от дома до работното място и обратно) и за специалист по жестомимичен превод, ако в социалното предприятие има наето глухонямо лице. Законът дава възможност на социалните предприятия за временно ползване на общинска или държавна собственост и за получаване на стоки и услуги от държавата при опростени условия за договаряне (пак там).

Първата година след регистрацията си социалните предприятия са освободени от данък печалба, а през следващите години, ако доходът им не надвишава 100 хил. Евро, социалното предприятие е освободено от плащането на данък за целия текущ данъчен период. Законът предвижда и други данъчни облекчения за социалните предприятия, които реализират доходи само от своите продукти и наемат на работа хора с увреждания – облекчението са пропорционално на хората от целевите групи, които са наети. Местните власти имат право да освобождават социалните предприятия изцяло от дължащ се данък за определен период от време, но дължимата сума се покрива от честните фондове (Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth. European Social Enterprise Law Association, 2015).

Финландия

Финландия е една от държавите с най-добре развита социална политика в световен мащаб. По време на Втората световна война голяма част от работещите предприятия създават т.нар. защитена заетост. По това време голяма част от населението е наето на работа, за да се осигурява преживяването на семействата. Преди 1990 г. няма данни за нужда от създаване на социални предприятия, но с настъпването на финансовата криза тази нужда става все по-отчетлива. Кризата се отразява и на структурите, предоставящи социални услуги, тъй като средствата за тях били ограничени (Gdansk, P. P., 2008).

Повече от 10 години се инициират обществени обсъждания с цел законното уреждане на социалните предприятия и през 2004 г. е обнародван закон. По неговия смисъл социалните предприятия трябва да осигуряват възможности за работа на трайно безработните и хората с увреждания, които не са конкурентоспособни. Законът определя категориите лица, които да бъдат бенефициенти на социалните предприятия – хора с увреждания и трайно безработни. По смисъла му социално предприятие е юридическо лице, вписано в регистъра на социалните предприятия. Част от държавния бюджет се отделя за справяне с безработицата и финансова подкрепа за социалните предприятия. Финансовите субсидии се предоставят предимно за назначаване на хора от целевите групи, заложен в закона (пак там).

Критерии за вписване като социалното предприятие са: регистрация на предприятието по Търговския закон, предприятието да произвежда стоки или да предлага услуги на стопански принцип (да се генерира печалба) и най-малко 30% от назначените лица да са трайно безработни или лица с увреждания. Регистрираното социално предприятие, по силата на закона, се задължава да заплаща трудово възнаграждение на всички служители, независимо от тяхната производителност, и да внася осигуровки (пенсионни, социални и здравни) на всеки (пак там).

В страната съществува Регистър на социалните предприятия, който се поддържа от Министерството на труда. Той съдържа подробна информация за социалните предприятия (мисия, цели, дейности, работни места) и улеснява връзката между служител и работодател (пак там).

„Едно социално предприятие може да бъде заличено от Регистъра по негово желание или след като престане да отговаря на изискванията. Законът предвижда санкция – принудително заличаване, ако бъде установено, че е предоставило невярна информация, укрило е съществена информация, отказва да предостави такава, не представя документи, необходими за мониторинг, както и в случаите, когато отказва съдействие при разследване“ (Act on Social Enterprises (1351/2003). **Finland, 2003**).

Всяко регистрирано социално предприятие е задължено да представи на Министерството на труда необходимата информация за покриване на критериите, посочени от закона. То се задължава да информира ресорното министерство за всяко промяна в статута и данните на предприятието (пак там).

✓ *Финансиране и субсидиране на социалните предприятия във Финландия*

Съгласно нормативната уредба държавата отпуска субсидии за наемане на хора с увреждания и трайно безработни. Тези субсидии служат за плащане на трудови възнаграждения и осигуровки на наетите лица (пак там).

Трябва да отбележим, че Финландия има сравнително богата история на социалното предприемачество. Повече от 17 години в нейното законодателство има работещ закон за социалните предприятия, който има за цел не само да регистрира тяхната дейност, но и да им даде възможност за развитие и субсидиране. В наши дни се обсъждат все по-разнообразни модели на социални предприятия и тяхното приложение в социалната работа.

Швеция

В началото на XIX в. в Швеция се организират множество протести на хора от бедната класа, повлияни от съществуващото Международно хуманитарно движение. В страната работническото движение и религиозното възрожденско движение изиграват важна роля изграждането на демократично общество. Тази трансформация е силно повлияна от социалдемократическото движение и на държавата е отредена активна роля в създаването на общество на благосъстоянието като добър дом за всички граждани, основаващо на равенство и сътрудничество, наречено Folkhemmet („домът на хората“) (Larsson, J., 2008).

Движението успява да внесе много промени в области като жилищна осигуреност, образование, здравеопазване, грижи за деца, грижи за възрастни хора и данъчно облагане.

„В началото на ХХ в. в Швеция се създават първите социални предприятия, които се развиват в сферата на социалните услуги, здравеопазване и образование. Те са създадени от хора, членуващи в движението Folkhemmet“ (пак там).

След приемането на Швеция в ЕС през 1995 г. се въвежда и терминът социална икономика. Темата е повлияна до голяма степен от кооперативните принципи и традиционния модел на Folkhemmet, с които споделят много прилики. В Швеция трудно се стига до консенсус спрямо социалната икономика, тъй като те до този момент нямат много опит в тази област (Gawell, M., 2014).

Днес темата за социалното предприемачество е позната и подкрепяна от държавата. Въпреки това в законодателството липсва единен закон, който да регламентира социалното предприемачество. Той липсва като легален документ, но практически в страна от години се създават и развиват социални предприятия. Съществуват най-общо две форми: кооперации за социална дейност и предприятия за развитие на общността (Stryjan, Y., 2001).

Законодателството не съдържа специални норми за регламентиране на кооперация за социална дейност. Уникална особеност на шведската нормативна уредба е, че регулираните обществени отношения от гражданския и търговския закон са обединени в един и същи нормативни документи и липсва ясното законово разграничение. Една кооперация може да се създаде като социална, стопанска или културна, различават се само по това, че кооперациите за социална дейност имат правноорганизационната форма на стопанско сдружение. Законът съществува от 1988 г. с минимални изменения и до днес. Той регламентира необходимите условия за учредяване, законова регистрация, специфичните изисквания при управление, провеждане на контрол и мониторинг, ликвидация и закриване.

Разглеждани като стопански сдружения, кооперациите за социални дейности се подчиняват на всички разпоредби според съществуващото законодателство. Те представляват независимо сдружение от лица, обединени на доброволна основа за постигането на задоволяване на социални нужди чрез развитие на демократично предприятие. Регистрираната кооперация има за цел да работи за интересите на членовете чрез стопанска дейност, в която участват те като потребители, предоставящи труд, използващи услугите на сдружението (пак там).

Тази нормативна уредба предполага учредяването на такива кооперации от самите бенефициенти. Именно този регламент се явява предпоставка за големи трудности, които работещите хора от целевите групи биха срещнали. Необходимо условие е в такива кооперации да бъде назначен обучен и квалифициран персонал в сферата на предоставянето на социалните услуги, подпомагането и трудовата заетост.

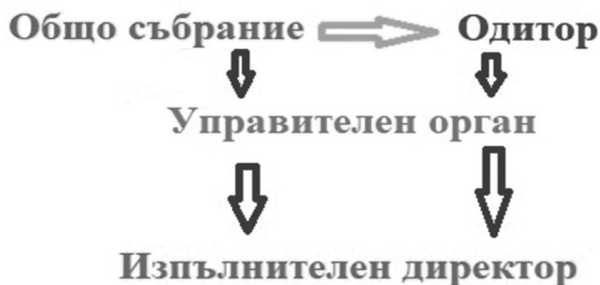
За краен ефект е описано постигането на социализация, социална рехабилитация и интеграция на хората от целевите групи, които представляват мнозинството от членската маса на кооперацията (пак там).

„Основната цел на кооперацията е да се даде възможност на всяко лице, според възможностите си, да се развива и да се включва пълноценно в трудова дейност. Да участва пълноценно в процеса на вземане на управленски решения, като реализирането на печалба се явява на втори план. По-голямата част от работещите в социалните кооперации в Швеция са хора в неравностойно положение, които не са успели да се реализират на пазара на труда“ (Gawell, M., B. Johannisson, M. Lundqvist, 2009).

Независимо от предпоставките в законовата уредба за учредяване на кооперациите от самите им бенефициенти на практика учредители най-често се явяват организации, предоставящи социални услуги, сдружения и дори отделни общини. Това, от една страна, е най-разумната перспектива за развитие на едно социално предприятие, а от друга, практиката е доказала необходимостта от подготвени кадри, които не само да са в ролята на учредители, но и на двигатели на дейността (пак там).

Законът регламентира, че трябва да има минимум трима членове, които чрез консенсус да изберат управителен орган и одитори. В закона няма ограничение кооперацията да се преобразува в друг вид и да променя предмета на стопанската си дейност (Farmbrough, H., 2018).

По своята същност кооперациите имат изключително демократичен принцип за вземане на решения – всеки член има един глас освен ако не е упоменато друго в учредителния акт. Те също се характеризират с отворен тип структура – по всяко време могат да се наемат нови служители. Нейната управленска структура (фиг. 2) е присъща за повечето фирми и организации:

Фиг. 2

Кооперацията има общо събрание, управителен орган и изпълнителен директор, както и задължително поне един одитор.

Одиторът има мандат, определен в учредителния акт. Той разполага с правомощия да проверява годишния доклад за дейността на кооперацията, счетоводните ѝ книги, ръководството на управителния орган и изпълнителния директор. При изпълняването на задълженията си одиторът се ръководи от инструкциите, приети от общото събрание на кооперацията, устройственния акт и общоприетите стандарти за одита. Управителният орган се избира измежду членовете. Друг основен принцип е, че лицата, които са целева група на кооперацията, следва да имат решаващо влияние върху дейността ѝ и активно да участват в процеса на взимане на решения. Типично за кооперациите за социална дейност е да разполагат с „обучители“ (handledare), които обучават членовете на кооперацията как да участват в трудовия процес. Най-често тези обучители са наети служители в кооперацията, чиито заплати обикновено се поемат от общините или от други структури на местната власт. Целта на всички кооперации за социална дейност е социално включване и интеграция на пазара на труда на членовете им. Въпреки това е възможно, с оглед на конкретните приоритети в дейността им, да се обособят кооперации с определен акцент и насока в социалната им работа. Търговските кооперации за социална дейност преди всичко целят осигуряване на заплатена работа. Кооперацията се създава като работно място, чрез което членовете ѝ, натрупвайки опит, възнамеряват да излязат на свободния пазар на труда или да останат в самата кооперация и да полагат труд срещу заплащане (пак там).

От изложеното става ясно, че „социални кооперации“ е само правова формулировка. По своята същност, мисия и цели това са класически социални предприятия.

Главната задача на социалните кооперации е да дават възможност на хората от уязвимите групи да се включват активно в трудовите дейности. В този вид кооперации заплащането има второстепенна роля, приоритет е възможността, която се създава за членовете, за социална рехабилитация – социализация и реинтеграция. Обикновено стопанските дейности се извършват на обществени места или в общински помещения, заведения и други, като тези дейности се извършват на местно ниво и са свързани със задоволяване на нужди на местната общност.

Заклучение

В обобщение, социалното предприятие има богата история от гледна точка на неговата роля и значение за обществата и за глобалния свят. През годините то е имало различни правови измерения, но по своята същност остава непроменено – създава се и се развива, за да служи за социална интеграция, социализация, защитена заетост и да бъде отговорно към околната среда.

През 80-те години на миналия век социалното предприятие става отправна точка за развитие на социалната икономика и политика. Неговата главна цел е световна промяна. Анализирайки сегашни и предишни закони в рамките изложените европейски страни, силно впечатление правят следните прилики:

1. Във всяка от засегнатите в студията страни социалните предприятия се ползват от подкрепата на държавата. Съществуват програми, чрез които те могат да кандидатстват за субсидии и данъчни облекчения. Субсидиите са насочени към изплащане на част от възнаграждението на хората от целевите групи, подобряване и адаптиране на работните места спрямо нуждите на хората с увреждания.

2. Мисията на социалните предприятия е да осигурят защитена заетост на хората в неравностойно положение.

3. По-голямата част от персонала на социалното предприятие следва да бъде от хора в неравностойно положение.

4. Общ признак е и забраната от страна на държавите за преразпределяне на печалбата на социалното предприятие между неговите учредители.

5. При условие че държавата инвестира средства в социалното предприятие, тя има право на контрол и мониторинг върху дейността и разпределянето на финансовите средства.

6. Във всички засегнати страни съществува и се поддържа единен Регистър на социалните предприятия, който улеснява свързването между потребител и работодател.

7. Всяко социално предприятие трябва публично да публикува два отчета през календарната година – социален (за извършените социални дейности и подпомагане) и финансов (отчитане и приходите и разходите).

8. Практикуват се данъчни облекчения и субсидии за социалните предприятия в зависимост от броя на наетите лица от целевите групи.

В наши дни все по-ясно се виждат разликите между социалното предприятие и традиционните организации. Това дава основание социалното предприятие да се разглежда като инструмент за решаване на социални и икономически предизвикателства. Стъпвайки на историческото си развитие, то става източник на иновативност. Тези иновации са особено необходими днес поради невъзможността на старите социални и икономически модели (включително социалната отговорност, дарителство и кооперативно дело) да разрешат предизвикателствата на времето. От анализа става ясно и можем да твърдим, че всички предхождащи иновации – кооперативното дело, дарителството и социалната отговорност – поставят основите на съвременното социално предприятие.

Социалното предприятие е една добра перспектива за хората в неравностойно положение, които не са намерили подходяща възможност за трудова реализация поради заболяване/увреждане. То може да се разглежда като значимо от гледна точка на неговите функции и роля, съответстващи на динамиката на социалните предизвикателства през последните десетилетия.

ЛИТЕРАТУРА

- Кинг, П. (2004) Сто философа. Изд. Кибея, София. [King, P. (2004) Sto filosofa. Izd. Kibeya, Sofia.]
- Нарлева, К. (2011) Социалното предприемачество. Изд. Матадор, Варна. [Narleva, K. (2011) Sotsialното predpriemachestvo. Izd. Matador, Varna.]
- Тачър, М. (2002) Изкуството на държавника. Стратегии за промяна света. Изд. Слънце, София, 432–450. [Tachar, M. (2002) Izkustvoto na darzhavnika. Strategii za promyana sveta. Izd. Slantse, Sofia, 432–450.]
- Шарп, П. (1998) Дипломацията на Тачър. Изд. Princeps, София, 256–257. [Sharp, P. (1998) Diplomatsiyata na Tachar. Izd. Princeps, Sofia, 256–257.]
- Act on Social Enterprises (1351/2003). Finland, 2003.
- Alter, K. Типология на социалните предприятия. 2006.
- Amar, B. The Origin and Evolution of New Businesses. New York: Oxford University Press, p. 28–54, 2005.
- Article 30 of Law Decree, no. 179, October 18, 2012.
- Barilli, F. Social Enterprise Brief, Kyrgyzstan, 2014.
- Borzaga, C. Social Enterprise in Italy: Typology, Diffusion and Characteristics, 2017.
- Borzaga, C. Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country report Italy, 2020.
- Carnegie Model-Organization Theory and Design-Handouts, Lecture notes for Organization Theory and Design.
- Chahine, T. Introduction to Social Entrepreneurship, CRC Press. 2016.
- Comparative Analysis of the Regulatory Framework for Social Enterprises. European Center for Not-for-Profit Law, 2015.
- Conference proceedings Volume 2, XV International scientific conference Management and engineering, TU Sofia, Sozopol, June 25–28, 2017.
- Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation, adopted on October 25, 2011.
- Dees, G. Taking Social Entrepreneurship Seriously: Uncertainty, Innovation, and Social Problem Solving. Journal of Society, Vol. 44, № 3, p. 17, 2007.
- Farmbrough, H. How A Swedish Social Enterprise Is Transforming Lives, 2018.
- Gdansk, P. P. Social Enterprise Legislation in Finland, June 2008.
- Gillwald, K. Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? Sociologic Review, Vol. 52, pp. 34–50, 2012.
- Gustav, C. Теорията на социалната икономика. 1967.
- Korchak, J. Advantages and disadvantages of a community interest company, May 30, 2018.
- Larrañaga, J. El cooperativismo en Mondragon. Azatza. 1998.
- Legislative Decree no. 112, published in the Italian Official Journal of July 19, 2017, no. 167p July 3, 2017.
- Mataitytė-Diržienė J., Ališauskaitė V. Social entrepreneurship in Lithuania: development, current situation and future plans, 2018.
- Mair, J. Entrepreneurial Behavior in a Large Traditional Firms: Exploring Key Drivers. IESE Business School, University of Navarra. Research Paper 466, June, 2002.
- Mancino, A. An Italian pattern of social enterprise: The social cooperative, 2005.

Monzón, J. Социалната икономика в европейския съюз, Европейска комисия. 2012. Reports of the Commissioners Appointed in Pursuance of Acts of parliament, Том 33.

Salatino, G. A spotlight on Italy: The New Regulation of the “Social Enterprise”, 2018.

Smith, A. The Theory of Moral Sentiments. New York: Prometheus Books, p. 27, 2000.

Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth. European Social Enterprise Law Association, 2015.

Spear, R. The Social Economy in the UKi, CRU, Open University, UK, 2005.

Stryjan, Y. “The Emergence of Work-Integration Social Enterprises in Sweden”, in Borzaga, C. & Defrony, J. (eds) The Emergence of Social Enterprise, London: Routledge, 2001.

Tangirala, H. Social Audit in Cooperatives – Acase study on PACS Raidurg PR District. Tirpudés National Journal of Business Research, Vol. 4, p. 204, 2013.

What do changes in the Social Value Act mean for social entrepreneurs? 2 Feb 2021.

William, J. Good Capitalism, Bad Capitalism and the Economics of Growth and Prosperity. New Hawen: Yale University Press, p. 56–67, 2007.

<https://acre.org.uk/> (посетен на: 04.05.2021 г.)

<https://cdvca.org/> (посетен на: 10.05.2021 г.)

<https://charitybank.org> (посетен на: 10.05.2021 г.)

<https://communityloanfund.org> (посетен на: 10.05.2021 г.)

<https://en.wikipedia.org/> (посетен на: 14.05.2021 г.)

<https://www.axfoundation.se/> (посетен на: 14.05.2021 г.)

<https://www.bankofengland.co.uk/> (посетен на: 10.05.2021 г.)

<https://www.britishpatientcapital.co.uk/> (посетен на: 10.05.2021 г.)

<https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/> (посетен на: 11.05.2021 г.)

<https://www.pcssviluppo.com/> (посетен на: 11.05.2021 г.)

Republic of lithuania law on social enterprises, 1 june 2004 no ix-2251. https://eseimas.lrs.lt/rs/legalact/tad/tais.312453/format/mso2003_doc (посетен на: 20.05.2021 г.)